

Met uitzondering van Bosch van Rosenthal (met hem begeerde de vorstin geen enkel contact¹) werden allen die wij noemden, door de koningin ontvangen. Bij het bezoek van Stikker en Kupers bleek dat de koningin, aldus later Stikker, 'goed op de hoogte was van hetgeen ten noorden van de Moerdijk op maatschappelijk en politiek gebied gaande was'², en bij dat van aartsbisschop de Jong en ds. Gravemeyer wekte het bij deze laatste levendige ergernis dat de koningin aan de lunch de aartsbisschop aan haar rechterhand liet zitten, hem het eerst liet bedienen en met hem een eerste lang gesprek voerde – 'ik vond dat', zei Gravemeyer vijftien jaar later, 'een achterstelling van protestants Nederland.'³

Uit politiek oogpunt was voor de koningin het eerste gesprek met Drees, 17 mei, het belangrijkste. Om te beginnen had hij voor haar een schriftelijk advies meegebracht dat gedeeltelijk een weergave, gedeeltelijk een samenvatting was van het concept-urgentieprogramma dat hij kort na de jaarwisseling ten behoeve van de SDAP had gedicteerd: een stuk⁴ waarin hij had geschreven dat het constitutioneel bestel niet moest worden gewijzigd maar dat er wèl ingrijpende staatkundige hervormingen moesten komen (afschaffing van de Eerste Kamer en van de stemplicht) en waarin hij vooral op de sociaal-economische verhoudingen was ingegaan. 'De wederopbouw', aldus één passage,

'moet het begin zijn van een economische en sociale omvorming die zo moet

¹ De oorzaak van haar afwijzende houding is ons niet duidelijk – wij vermoeden dat er al moeilijkheden tussen de koningin en Bosch zijn geweest in de jaren waarin hij, voorafgaande aan die waarin hij commissaris van de koningin in Utrecht was, burgemeester was van Den Haag. Voorts had het de koningin begin '44 danig geïrriteerd dat de groepen van *Vrij Nederland* en *Het Parool* Bosch waren gaan zien als de man die in de eerste plaats in aanmerking kwam om na de bevrijding als kabinetsformateur op te treden – de koningin had zich daardoor beperkt geacht in haar vrijheid van keuze en zij had verondersteld dat Bosch zichzelf naar voren had geschoven. Hoe dit alles zij, zij weigerde Bosch te ontvangen en deze trok zich dat zo aan dat hij in de herfst van '45 instortte en in een kliniek moest worden opgenomen. Na zijn herstel was hij, de oud-voorzitter van het College van Vertrouwensmannen, met andere topfiguren uit de illegaliteit aanwezig, toen in december '47 het voorlopig Nationaal Monument op de Dam werd onthuld. 'Ziek als hij was', zo vertelde ons tien jaar later Marie-Anne Tellegen, 'stond hij in de rij om een hand van de koningin te krijgen. Ik stond te trillen op mijn benen wat er zou gebeuren. Ze passeerde hem niet, dat was gewoon niet mogelijk, maar ze gaf hem een slap handje met afgewend hoofd. Het was afschuwelijk.' (M. A. Tellegen, 26 nov. 1957). ² D. U. Stikker: *Memoires* (1966), p. 66. ³ K. H. E. Gravemeyer, 1 nov. 1960. ⁴ Tekst: *Eng.*, punten j en o, gestenc. bijl. 584.